

ELS LLOCTINENTS DE JULI CÈSAR, PRIMERS PATRONS D'EMPÚRIES

Isabel Rodà

En ocasió del 50 aniversari de la revista *Empúries*, volem proposar una reconsideració sobre els primers patrons d'*Emporiae*.

Tot rellegint els textos revisats per a l'edició del tercer volum d'*IRC*,¹ se'ns ha acudit que es poden avançar unes noves hipòtesis que hem recollit en l'esmentada obra.

Un article recent del malauguanyat J.N. Bonneville² plantejava globalment la qüestió dels patrons emporitans. Es tracta sens dubte d'un article ple de suggeriments enriquidors, però que potser permet altres matisos.

No és la nostra intenció replantejar tot l'afer en el seu conjunt, sinó tan sols parar esment en els que pensem que pogueren ser els primers patrons de la ciutat: per als que no tractem ara, remetem el lector a les conclusions que recollim a *IRC* III.³

Seleccionarem, doncs, unes quantes inscripcions de l'esplèndida sèrie que ens ha ofert el jaciment d'Empúries, totes elles –tret de la més recent– amb una mateixa presentació formal: plaques de calcària local sense motllurar amb el text repartit en tres línies.

Comencem per la que ha comportat una dificultat d'interpretació més gran: la de *Marcus Junius Silanus* (fig. 1) (*IRC* III, 29), publicada pels seus descobridors com a corresponent al governador de la Ulterior l'any 112 aC.⁴

Després de molts de dubtes, exposats per nosaltres mateixos dins del marc de la revista *Fonaments*,⁵ hem abandonat en la redacció del volum III d'*IRC* la proposta dels arqueòlegs d'*Emporiae* elaborada en funció, principalment, dels arguments del procés de l'excavació en ser trobada la placa de *Junius Silanus* com a material reutilitzat en la petita escala adossada al gran temple republicà del fòrum.

Tanmateix, una revisió de les dades que, generosament, el Prof. J.M. Nolla acceptà de fer, permet la possibilitat de tornar sobre la hipòtesi que el nostre Juni Silà sigui en realitat el cònsol del 25 aC quan compartí les funcions amb el mateix August.

Arqueològicament, és possible –no

hi ha argument contundent en contra– que la làpida fragmentària que ara comentem pogués ser reemprada en un remodelatge superficial de la part inferior, precisament la més susceptible de degradació, de l'escala lateral d'accés al Capitoli emporità, remodelatge que no deixaria cap indici arqueològic.

En presentar l'argumentació arqueològica una certa flexibilitat, preferim tornar a la hipòtesi del cònsol del 25 aC.

La paleografia també sembla anar més d'acord amb aquesta datació més baixa, sobretot si tenim en compte els punts triangulars amb el vèrtex cap amunt i els notoris peus que presenten les lletres.

D'altra banda, tindríem en el nostre Silà –i és el que suara ens interessa de posar de manifest–, el llegat de Cèsar a la Gàl·lia l'any 53 aC i el fidel col·laborador d'August.⁶

D'aquesta manera, podríem avançar tres propostes de restitució de la làpida de Juni Silà, amb el dubte sempre present de si s'hi hauria consignat a la primera línia la filiació (*M.f.*) i si els càrrecs d'1, 2 i 3 haurien estat especificats *in extenso* o bé abreujats:

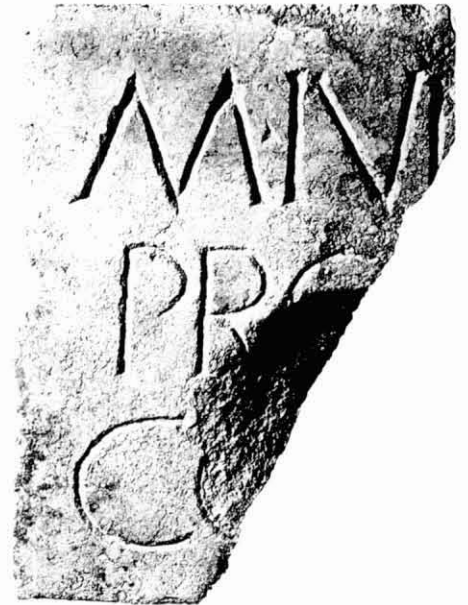

Figura 1. – Làpida de *M. Junius Silanus*, cònsol del 25 aC i patró d'Empúries. Foto: Olivella.

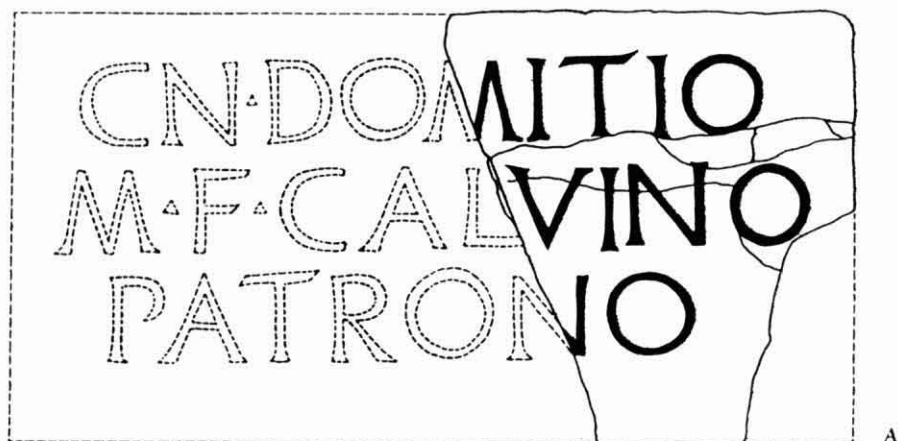

Figura 2. – Restitució de la lapida opistògrafa de Domici Calvi segons G. Alföldy (dibuix de J.N. Bonneville).

a) M·IVN[IO·SILANO]
 PRO[COS·ACHAIAE]
 CO[S·DESIG·PATRONO]
 amb la qual cosa tindríem una inscripció erigida abans del 25 aC.

b) M·IVN[IO·SILANO]
 PRO[COS·ACHAIAE]
 CO[S·PATRONO]
 La datació seria, aleshores, de l'any 25 aC.

c) M·IVN[IO·SILANO]
 PRO[COS·ASIAE]
 CO[S·PATRONO]
 amb una cronologia del 22 o 21 aC, que és la proposta que fa J.N. Bonneville.⁷

El primer *patronus* d'*Emporiae*, no obstant això, fou *Domitius Calvinus*, que té dues inscripcions, una de les quals opistògrafa, de la qual volem

comentar una nova proposta de restitució del text⁸ (fig. 2).

És la inscripció coneguda de més antic. Una de les seves cares no presenta cap problema: es tracta de la dedicatòria feta a Cn. Domici Calví, fill de Mare, patró.

L'altra cara de la inscripció que havia d'anar muntada de manera que es poguessin llegir totes dues, ha estat objecte d'una restitució recent per part de G. Alföldy, seguida per J.N. Bonneville,⁹ on llegim:

CN·DO[MITIVS]
 M·F·CAL[VINVS·IMP]
 COS·ITE[R·PONTIFEX]
 APOLL[INI·EX·VOTO]

Aquesta lectura del text substitueix la primera interpretació de la quarta línia com una al·lusió a Asini Pol·lió, és a dir, el company de Domici Calví

en el segon consolat, interpretació que abans havia estat acceptada per tots els comentaristes de la inscripció des del pare Fidel Fita fins a Almagro, passant per *CIL*, D'Ors i Degrassi.¹⁰

La interpretació del Prof. Alföldy obre, evidentment, una nova via que ens ha permès de reflexionar sobre la interpretació del text, que podríem llegir de la manera següent:

CN·DO[MITIVS]
 M·F·CAL[VINVS·IMP]
 COS·ITE[R·PROCOS]
 APOLL[ONIA CEPIT]

En primer lloc, tindríem esmentats els càrrecs que Domici exercia l'any 36 aC: *Imperator*, títol que li fou conferit en la primera meitat del 36 pel seu triomf sobre els *Ceretani*, la qual cosa el féu mereixedor dels honors del triomf a Roma el 17 de juliol del mateix any.

En comptes d'una al·lusió anòmala al pontificat segons l'ordre del *cur-sus*, explicable, tanmateix, en funció d'una invocació a Apol·lo, creiem que podria venir al darrere de l'esment del segon consolat de Domici Calví, la menció del proconsolat d'Hispania exercit entre el 39 i el 36 aC. En l'últim rengle, la dedicatòria *Apollonia cepit* faria referència, segurament, a un *signum* ofert a *Emporiae* per Domici mateix.

Per què ens hem decidit per aquesta restitució? De primer, sembla un xic estranya una al·lusió postergada a la divinitat octaviano-augustiana per excel·lència, Apol·lo, en lletres més

Figura 3. – Inscripció de M. Acilius de Luni (Luni. *Guida archeologica*, Sarzana, 1985, pàg. 10).

Figura 4. - Campanyes del 48 aC a Grècia segons J. Leach, *Pompey the Great*, Londres-Sidney-Dover-New Hampshire, 1978 (reimpr. 1986), pàg. 187.

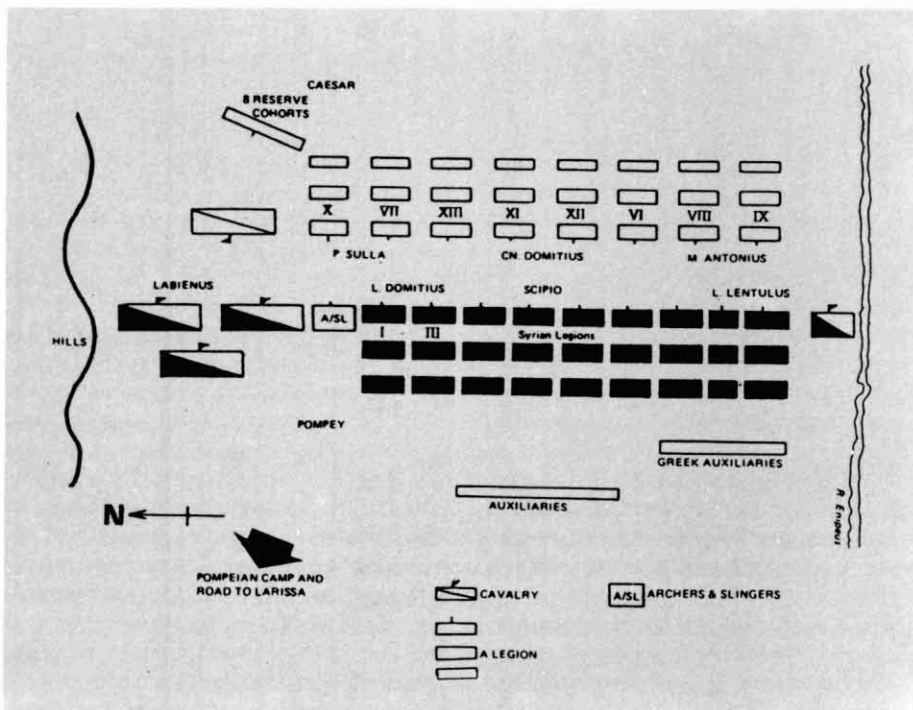

Figura 5. - Diagrama de la distribució de les forces a la batalla de Farsàlia, segons J. Leach, *Pompey the Great*, pàg. 205.

petites i en una quarta línia. En segon lloc, tenim testimonis de formularis paral·lels¹¹ i, pel que fa a això, volem recordar ara la coneguda làpida de *Luni*, precisament el port de partida i retorn de Cató en la seva expedició hispànica.

Aquest epígraf ha estat justament valorat en data recent per F. Coarelli¹² (fig. 3). Es tracta de la inscripció de text lacònic: *M. Acilius C.f. consul Scarpea cepit*, que no presenta dificultats d'interpretació per més que no es fa gaire comprensible la seva presència a *Luni*. Es tracta del cònsol de l'any 191 aC, Acili Glabri, i de l'ocupació d'*Scarpea*, al centre de la Lòcride, immediatament després de l'encontre a les Termòpiles amb Antíoc III.

Es tracta, en el nostre cas, d'un document semblant però de motivacions personals molt més clares. En primer lloc, la relació directa de Domici i *Emporiae* és palesa: n'era el patró; en segon lloc, pensem en *Apollonia*: quina d'elles?

Són moltes les ciutats que s'anomenaren d'aquesta manera. De bell començament, vàrem pensar que potser es tractava d'una de les *Apolloniae* d'Àsia Menor, escenari de les actuacions directes de Domici Calví. És possible, però veiem com a més versemblant decidir-nos per l'Apollònia de l'Illíria¹³ (fig. 4), que, com sabem pels mateixos comentaris de la *Guerra Civil*, fou una de les bases militars de Cèsar després de desembarcar a Grècia des de Bríndisi i abans de la decisiva batalla de Farsàlia en la qual Domici Calví fou el braç dret de Juli Cèsar comandant el cos central d'atac (fig. 5).

Pensem que la hipòtesi és coherent i atractiva, i ens situa una de les nostres ciutats en el més alt nivell de la política del moment i ens destaca un dels homes de màxima confiança de Cèsar com a *patronus d'Emporiae*. Domici Calví volgué honorar la ciutat que tutelava amb l'ofrena d'una estàtua presa durant una acció en una de les plataformes en què les forces de Juli Cèsar es recolzarien abans de la gran victòria sobre Pompeu.

El tercer *patronus* que tindríem

Figura 6. - Placa d'Appius Claudius Pulcher.

testimoniat –malgrat l'esfoliació de la cara anterior– és *Appius Claudius Pulcher*, cònsol del 38, un dels partidaris d'Octavià en la guerra contra Sext Pompeu a Sicília i governador d'Hispania entre el 34 i el 32 aC¹⁴ (fig. 6). La seva inscripció diu:

APPIO CLAVDIO
PVLCH[IRO]

amb un probable esment de la seva categoria de patró a la tercera línia, o bé a la quarta, si el text feia al·lusió als seus càrrecs.

Altres inscripcions fragmentàries fan referència a *Paullus Aemilius Lepidus*, cònsol del 34 aC com a patró d'Empúries.¹⁵ Amb tot això veiem que en època triumvirial i protoaugustiniana, Empúries tria per a *patroni* els personatges més importants del seu moment amb una actuació brillant i decidida al costat de Cèsar i d'Octavià.

Mirant-ho des d'aquest punt de vista, assoleix nova llum el passatge de Livi, 34 llegit tantes vegades: «[...] coloni ab divo Caesare post devictos Pompei liberos adiecti». En efecte, a les envistes dels testimonis arqueològics i epigràfics, ens adonem de la coherència d'un programa polític sòlidament elaborat: una ciutat de veterans de Cèsar és posada sota la tutela dels seus col·laboradors més directes, partidaris en cos i ànima

d'Octavià. El més destacat dels patrons, a més, farà donació d'una estàtua presa en una de les campanyes cesarianes per ornamentar un espai públic d'*Emporiae*, l'evidència arqueològica de la qual sembla presentar una coincidència feliç i enriquidora amb les fonts literàries.

NOTES

1. FABRE, G., MAYER, M., i RODA, I., *Inscriptions Romaines de Catalogne III. Gérone*, París, 1991.
2. BONNEVILLE, J.N., «Les patrons du municipe d'Emporiae (Ampurias, Espagne)», a *Homages à Robert Étienne* (REA LXXXVIII, 1986), París, 1988, pàg. 181-200.
3. IRC III, 23-29 i 31-33.
4. Cf. AQUILUÉ, J., MAR R., NOLLA, J.M., RUIZ, J., DE ARBULO, i SANMARTÍ E., *El fórum romà d'Empúries*, Barcelona, 1984, pàg. 128-132; IDD., «Una lápida dedicada a M. Iunius Silanus aparecida en el foro romano de Ampurias», a *Reunión sobre Epigrafía hispánica de época romano-republicana. Actas* (Zaragoza, 1983), Saragossa, 1986, pàg. 151-156.
5. *Fonaments* 5, 1985, pàg. 186. Cf. també, per a una conclusió en la mateixa línia, BONNEVILLE, J.N., 1988, pàg. 181-183.
6. MÜNZER, F., s.v. *Iunius Silanus*, RE X, 1 (1918), col. 1095-1096, núm. 171-172; PIR 2 IV (1966), pàg. 352-353, núm. 830.
7. BONNEVILLE, J.N., 1988, pàg. 182.
8. Ens referim a la placa publicada en primer lloc per F. Fita i continguda a CIL II 6186a i b, ALMAGRO, M., *Las inscripciones ampuritanas griegas, ibéricas y latinas*, Barcelona 1952, pàg. 92-93, núm. 4. IRC III, 27-28.
9. ALFÖLDY, G., «Cnaeus Domitius Calvinus, patronus von Emporiae», a *AEArq* 50-51, a 1977-1978, pàg. 47-55; BONNEVILLE, J.N., 1988, pàg. 183-185, fig. 32 B - 33 A.
10. Cf. per a aquestes propostes, ALFÖLDY, G., 1977-1978, pàg. 48-49.
11. ILLRP, 321, 322, 323, 326 i 328; IRC III, pàg. 62, nota 104.
12. ILLRP, 321 a: COARELLI, F., «La fondazione di Luni. Problemi storici ed archeologici», a *Atti del Convegno Studi Lunensi e Prospettive sull'Occidente romano* (Lerici, 1985), vol. I (*Quaderni di Studi Lunensi* 10-11-12, 1985-1987), pàg. 25-27.
13. Cf. per a *Apollonia*, SESTIERI, P.C., s.v. *Apollonia*, a *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites* (ed. R. Stillwell-W.L. MacDonal-M.f. MacAllister). Princeton, 1976, pàg. 70-71; DAUTAS, B., «Une rue principale d'Apollonia», a *Monumentet* 7-8 (1974), pàg. 55-69 (res. francès); SHKENCORI J., «Résultat des fouilles 1981», a *Iliria*, 12 (1982); ČERA, N., «Aperçu sur le développement de la vie urbaine dans les Illyriens du Sud», a *Iliria*, 15 (1985), pàg. 136-161.
14. PIR, 2 II, núm. 982; BROUGHTON, T.R.S., *The Magistrates of the Roman Republic* II. Cleveland, 1952 (reimpr. 1968), pàg. 401, 412 i 419. IRC III, 25.
15. IRC III, 31-32. Cf. BONNEVILLE, J.N., 1988, pàg. 187-182.